

OSNOVNE SMJERNICE U ISTRAŽIVANJU NEKIH DETERMINANTI PROCESA SOCIJALIZACIJE U DOBA PUBERTETA

Mladen Singer

Fakultet za defektologiju
Sveučilišta u Zagrebu

1. UVOD

Proces socijalizacije, definiran kao aktivna integracija u socijalno polje, bez sumnje je najvažniji od svih procesa koji se odvijaju u toku formiranja ličnosti. Iako se ovaj proces, u svim periodima života, od najranijeg djetinjstva do duboke starosti, odvija intenzivno različitim od nule, svakako je najintenzivniji upravo u

periodu najizrazitijeg psihofizičkog razvoja, dakle u periodu neposredno prije, za vrijeme i neposredno nakon puberteta.

Ono što obično nazivamo odgojem, kako u bazičnoj primarnoj grupi, dakle u porodici, tako i u bazičnoj sekundarnoj grupi, dakle u školi, velikim se dijelom može svesti upravo na proces socijalizacije. Međutim, iako su osnovne značajke i determinante tog procesa intuitivno jasne, operacionalizacija pojmova povezanih s pojmom odgoja i specifikacija njegovih determinanti, još su vrlo daleko od razine koja bi dozvoljavala efikasno programiranje i kontrolu efekata odgojnog rada.

Posljedice našeg nedovoljnog poznavanja fenomena socijalizacije i činilaca koji na taj proces utiču, te više nego nedovoljnog poznavanja onoga što se stvarno zbiva u kritičnim fazama psihosocijalnog razvoja, su

sasvim očigledne. Iako je škola, formalno deklarirana kao odgojno- obrazovana ustanova, stvarno se u njoj pretežno planiraju, programiraju i na neki (ne uvijek adekvatan) način kontroliraju efekti obrazovne djelatnosti. O odgoju se, naravno i u školi i u obitelji mnogo govori; međutim, upravo zato što se o procesu socijalizacije tako malo zna, ne postoje jasno i razgovjetno definirani programi odgojnog rada, slabo se zna što se, zapravo, postiže pojedinim operacijama, čija bi svrha trebala biti upravljanje procesom socijalizacije, i na koji se način efekti tih operacija moraju procjenjivati, mjeriti i pratiti.

Ipak, nedovoljna efikasnost tog procesa, baš zato što je, uslijed našeg neznanja, on dobrim dijelom prepušten stihiji, vidljiva je iz mnogih činjenica. Najdrastičnija je, svakako, pojava delinkventnog ponašanja djece, maloljetnika i odraslih. Delinkventno, a još više asocijalno ponašanje značajka je određenog dijela populacije. Stupanj takvog ponašanja se ne smanjuje unatoč tome što se širi mreža odgojno - obrazovnih ustanova, što je sve veći dio populacije kroz sve duži period obuhvaćen odgojno-obrazovnim radom i što obrazovni, pa i kulturni, nivo u populaciji raste, pa stoga raste

i obrazovni i kulturalni nivo roditelja.

Postoje, međutim, i drugi, manje očiti, iako ne nužno manje značajni, indikatori da se proces socijalizacije loše planira i programira i da se tim procesom još gore upravlja. Među tim indikatorima su znatno prisustvo asocijalnih stavova, od nacionalizma i šovinizma, preko konformizma, konzerativizma i autoritarnosti, do socijalnog hostiliteta. Ponašanje koje je posljedica ovih stavova je ekstremno socijalno destruktivno i, ne samo u nas, u stalnom je i opasnom porastu. Iako se, naravno, za to ne može optužiti isključivo neadekvatnost procesa socijalizacije, sasvim je sigurno da je to jedan od bitnih činilaca.

Konačno, neadekvatnost procesa socijalizacije ima i posljedice koje se sa njim mogu dovesti u vezu, bez obzira na to što ta veza nije neposredno očita. Među njima je porast neuroza, jer funkcioniranje konativnih regulativnih mehanizama značajno zavisi od programa pohranjenih u tim regulatorima, a ti se programi formiraju upravo u procesu socijalizacije. Zbog toga je indirektna posljedica neadekvatne socijalizacije i slabija sposobnost eksploatacije intelektualnih potencijala, jer efikasnost kognitivnih procesora značajno zavisi od efikasnosti konativnih regulatora.

Zbog svega ovoga problemi povezani sa procesom socijalizacije spadaju u najvažnije društveno relevantne znanstvene probleme. Tih je problema, međutim, tako mnogo, da ih je moguće rješavati samo nizom dobro planiranih i koordiniranih istraživanja. Ali u situaciji u kojoj je količina znanstveno verificiranih i za praksu značajnih spoznaja tako mala, svaka je informacija, ako je korektno dobijena,

značajna. Ovo vrijedi i za informacije o psihosocijalnim determinantama socijalizacije u periodu puberteta, zato što je za taj proces pubertet jedan od najvažnijih perioda i zato što je upravo u tom periodu količina upotrebljivih informacija o odvijanju procesa socijalizacije tako oskudna.

2. PREDMET, PROBLEM I CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Predmet ovog istraživanja je proces socijalizacije u fazi puberteta. Ono što predstavlja do sada nedovoljno riješen problem je, prije svega, valjana deskripcija tog procesa i to kako pod vidom njegove fenomenologije, tako, i još više, pod vidom socioloških i psiholoških determinanti koje na taj proces utiču. Ono, dakle, što do sada nije dovoljno ili dovoljno dobro istraženo a od bitnog je značaja za planiranje i programiranje odgojnog rada u školi i poticanje adekvatnih odgojnih postupaka u obitelji, je

1. psihološka i sociološka fenomenologija tog procesa, a naročito njegovo izražavanje kroz određene modalitete ponašanja, kognitivno funkcioniranje i funkcije konativnih regulatora
2. kvantitativne promjene najvažnijih kognitivnih, konativnih i ponašajnih indikatora procesa socijalizacije
3. strukturalne, dakle kvalitativne, promjene kognitivnih, konativnih i ponašajnih indikatora tog procesa
4. relacije bazičnih psiholoških karakteristika, dakle kognitivnih i konativnih karakteristika, sa indikatorima

socijalizacije koji se manifestiraju kao oblici ponašanja u školi i porodici u toku procesa socijalizacije koji se odvija u fazi puberteta

5. utjecaj okolinskih faktora, osobito uvjeta života u porodici, na razvoj kognitivnih i konativnih karakteristika i one indikatore socijalizacije koji se manifestiraju kroz svakodnevno ponašanje u školi i obitelji.

Prema tome, ciljevi ovog istraživanja su da se, na jednom dovoljno velikom i dovoljno reprezentativnom uzorku ispitanika (u periodu od 11 do 15 godina), s pomoću dovoljno pouzdanih i valjanih mjernih instrumēnata utvrdi:

- (1) kako se mijenjaju modaliteti ponašanja
- (2) kako se mijenja kognitivno funkcioniranje
- (3) kako se mijenjaju osnovne osobine ličnosti
- (4) kako se mijenjaju odnosi između različitih modaliteta ponašanja
- (5) kako se mijenjaju relacije između različitih kognitivnih procesora
- (6) kako se mijenjaju relacije između različitih konativnih regulatora
- (7) kakve su relacije između funkcioniranja kognitivnih procesora i konativnih regulatora i kako se te relacije mijenjaju
- (8) kakve su relacije kognitivnih procesora i konativnih regulatora sa modalitetima ponašanja i kako se te relacije mijenjaju
- (9) kakav je utjecaj uvjeta života u obitelji na funkcioniranje kognitivnih procesora i

konativnih regulatora i da li je taj utjecaj konstantan u cijelom ispitivanom periodu

(10) kakav je utjecaj uvjeta života u obitelji na modalitete ponašanja i da li je taj utjecaj konstantan u cijelom ispitivanom periodu.

Ovi rezultati će, bez sumnje, povećati ukupnu količinu informacija i o procesu socijalizacije, i o zbivanjima koja se odvijaju u fazi puberteta, a i o kognitivnim i konativnim karakteristikama, utjecaju okoline na razvoj tih karakteristika i njihovom utjecaju na modalitete ponašanja. Te su informacije značajne prije svega za područja razvojne psihologije, ali i sociologije i defektologije, i od neposrednog interesa za planiranje odgojnog rada, pa stoga i za područje pedagogije.

3. METODE

Istraživanje je, u skladu sa ciljevima koji se žele postići, definirano kao longitudinalna studija koja će trajati 4 godine. Na istom uzorku ispitanika će, na početku i nakon svakih 12 mjeseci, biti primjenjena materija mjernih instrumenata koja sadrži mjere kognitivnog funkcioniranja, mjere osnovnih dimenzija ličnosti, procjene modaliteta ponašanja i ocjene uvjeta života u obitelji ispitanika. Na taj način osnovni podaci o psihosocijalnim karakteristikama ispitanika bit će, za razdoblje od 11 do 15 godine, registrirani u 5 vremenskih točaka. Ovo omogućava da se utvrde kvantitativne i kvalitativne, dakle strukturalne, promjene u razmatranom vremenskom periodu koji obuhvaća fazu predpuberteta, puberteta i postpuberteta, i da se utvrde relacije između psiholoških i socijalnih karakteristika, kao i relacija između kognitivnih, konativnih i ponašajnih karakteristika, u svakoj

vremenskoj točki u okviru tog perioda.

3.1. Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika bit će izvučen kao dvoetafni grupni uzorak iz populacije učenika osnovnih škola u Zagrebu koji na dan početka istraživanja imaju 11+-0.5 godina. Efektiv uzorka iznositi će najmanje 384 ispitanika u svakoj vremenskoj točki. Ovaj efektiv dopušta da se aritmetička sredina svake varijable ocijeni, sa pouzdanošću zaključivanja od 0.95, sa pogreškom koja nije veća od 1/10 standardne devijacije te varijable, i da se svaki koeficijent korelacije, čija apsolutna vrijednost dostiže ili premašuje 0.10 smatra različitim od nule sa pouzdanošću zaključivanja od 0.95.

Kako bi se osiguralo da i na kraju istraživanja efektiv uzorka ne bude manji od 384, na početku će biti u uzorak uzeto i ispitano 100 ispitanika više, dakle 484 ispitanika.

3.2. Varijable

Psihosocijalne karakteristike bit će procijenjene varijablama koje se mogu podijeliti u ove logičke grupe:

*varijable izvedene iz testova kognitivnog funkcioniranja

*varijable izvedene iz testova ličnosti

*varijable dobijene procjenom ponašanja ispitanika

*varijable dobijene ocjenom uvjeta života u obitelji ispitanika

3.2.1. Kognitivni testovi

Intelektualni nivo je, istovremeno, i činilac koji utiče na proces socijalizacije, i jedan od indikatora efikasnosti tog procesa. U skladu sa kibernetičkim modelom kognitivnog funkcioniranja, verificiranom u istraživanjima Halsteada; Georgea; Dassa, Kirbya i Jarmana; Wolfa; Momirovića, Šipke, Wolfa i Džamonje; Momirovića, Bosnar i Horga; i Wolfa i Zarevskog ovaj model pretpostavlja egzistenciju perceptivnog procesa, paralelnog procesora i serijalnog procesora kao osnovnih sistema za obradu informacija. Efikasnost tih procesora bit će ispitana kognitivnim testovima koji su posebno konstruirani za longitudinalna istraživanja kognitivnih funkcija djece u dobi od 11 do 15 godina. Osnovni podaci o tim testovima i njihove metrijske karakteristike za ispitanike stare 11 godina dati su u tabeli

Tabela 3. 2. 1.1.

Osnovni podaci i metrijske karakteristike kognitivnih testova

PROCESOR	TEST	AUTOR	r	a	r _{tt}	h	z
1. perceptivni procesor	1	Momirović Bosnar Prot	.93	.83	.80	.34	.82
2. paralelni procesor	P	Mejovšek	.91	.86	.82	.63	.76
3. serijalni procesor	S	Mejovšek	.71	.66	.61	.34	.39

Tabela 3.2.2.1

OSNOVNI PODACI I METRIJSKE KARAKTERISTIKE TESTOVA LIČNOSTI

REGULATORI	TEST	AUTORI	r	a	r _{tt}	h	z
1.aktivitet	EPSILON 1/D	Momirović, Bosnar, Prot	.67	.65	.64	.46	.30
2.organske funkcije	HI 2/D	Momirović, Bosnar, Prot	.79	.78	.78	.73	.49
3.reakcije obrane	ALPHA 1/D	Momirović, Bosnar, Prot	.79	.77	.76	.70	.48
4.reakcije napada	SIGMA 4/D	Momirović, Bosnar, Prot	.81	.78	.76	.63	.53
5. koordinacija	DELTA 4/D	Momirović, Bosnar, Prot	.88	.86	.86	.73	.74
6. integracija	ETA 2/D	Momirović, Bosnar, Prot	.84	.83	.81	.75	.62

3.2.1.1.

U ovoj tabeli r označava pouzdanost rezultata definiranih kao prva Harrisova komponenta, a pouzdanost rezultata definiranih kao prva Hotellingova komponenta, r_{tt} pouzdanost rezultata definiranih kao prva Burtova komponenta, h koeficijent homogenosti i z koeficijent reprezentativnosti.

3.2.2. Testovi ličnosti

Slično kognitivnim procesorima i efikasnost konativnih regulatora je istovremeno indikator socijalizacije, i indikator uvjeta za efikasan proces socijalizacije. Konativno funkcioniranje bit će ispitano u skladu sa kibernetičkim modelom Roycea i Pawella; Horge, Ignjatovića, Momirovića i Gredelja; i Momirovića, Horge i Bosnar koji pretpostavlja egzistenciju ovih sistema za konativnu regulaciju i kontrolu: regulator aktiviteta, regulator organskih funkcija, regulator reakcija obrane, regulator reakcije napada, sis-

tem za koordinaciju regulativnih funkcija i sistem za integraciju regulativnih funkcija. Ovako definirane osobine ličnosti bit će ispitane posebnom baterijom, konstruiranom upravo za longitudinalna istraživanja osobina ličnosti u djece u dobi od 11 do 15 godina. U tabeli 3.2.2.1, u kojoj simboli imaju isto značenje kao u tabeli 3.2.1.1, dati su osnovni podaci i metrijske karakteristike testova iz ove baterije.

3.2.3. Upitnik za procjenu modaliteta ponašanja

Modaliteti ponašanja u školi, koja predstavlja osnovnu sekundarnu grupu za ispitanike u dobi od 11 do 15 godina, su najneposredniji indikator efikasnosti procesa socijalizacije. Te će modalitete procijeniti razredni starješina budući da on od svih nastavnika najbolje poznaje učenika. Upitnik za procjenu modaliteta ponašanja sastavili su S.Uzelac i Lj. Mikšaj-Todorović. Sadržaji ove varijable, definirane na trostepenoj ordinalnoj skali:

1. Opći uspjeh u učenju
2. Školska disciplina
3. Redovitost u izradi domaćih zadataka
4. Neopravdani izostanci s pojedinih sati nastave
5. Svojevoljno napuštanje nastave
6. Neopravdani cjelodnevni izostanci s nastave
7. Rastresenost
8. Grickanje noktiju
9. Tikovi
10. Neregulirano noćno ili dnevno mokrenje
11. Sisanje palca
12. Brzopletost u govoru
13. Sklonost hipohondrijskim jadikovanjima
14. Nametljivost
15. Prkos
16. Verbalna agresija
17. Fizička agresija
18. Laganje
19. Masturbacija
20. Pušenje
21. Konzumiranje alkoholnih pića
22. Snifanje
23. Uzimanje tableta sa trankilizatorima ili ekscitatorima
24. Bježanje od kuće
25. Prodaja ili poklanjanje lične imovine
26. Prodaja ili poklanjanje obiteljske imovine
27. Krađa
28. Druženje s osobama asocijalnog ponašanja
29. Prosjačenje
30. Tapkarenje
31. Skitnja
32. Tužakanje
33. Ulizivanje nastavniku
34. Oponiranje kolektivnim akcijama
35. Varanje u školskim ispitnim situacijama
36. Zlonamjerno varanje
37. Neurednost tijela i odjeće
38. Neurednost školskog pribora
39. Pospanost
40. Pušenje opojnih droga
41. Uzimanje droga putem injekcija
42. Preprodaja vrijednijih predmeta
43. Plašljivost
44. Povučenost
45. Potištenost
46. Plačljivost
47. Lijenost
48. Nezainteresiranost
49. Razmaženost
50. Mucanje
51. Uključenost u vannastavne aktivnosti u školi
52. Uključenost u vannastavne aktivnosti izvan škole
53. Ponavljanje razreda
54. Prekidi u školovanju

55. Emocionalna hladnoća
56. Interes za suprotni spol
57. Ekscesno ponašanje na stadionima
58. Sankcije od strane suca za maloljetnike
59. Krivične prijave za neimovinska krivična djela

3.2.4. Upitnik o uvjetima života u obitelji

Uvjeti života u obitelji su, pored uvjeta u školi, najneposredniji vanjski činilac koji utječe na proces socijalizacije. Ovi će uvjeti biti, na temelju intervjua sa roditeljima, ispitani s pomoću upitnika koga su sastavili J.Bašić i J. Rusan.

Ovaj upitnik sadrži slijedeće varijable, definirane na uređenim kategorijama:

1. S kim je ispitanik živio do polaska u osnovnu školu
2. Da li je ispitanik bračno ili vanbračno dijete
3. Da li je ispitanik blizanac
4. Da li su roditelji živjeli zajedno do polaska djeteta u osnovnu školu
5. Da li su roditelji službeno razvedeni
6. Obrazovanje oca
7. Obrazovanje majke
8. Zaposlenost oca
9. Zaposlenost majke
10. Da li su roditelji radili ili rade u inozemstvu
11. Tko se pretežno bavio odgojem ispitanika dok su roditelji bili u inozemstvu

12. Kakve su karakteristike mjesta gdje je otac proživio najveći dio svoje mladosti
13. Kakve su karakteristike mjesta gdje je majka proživjela najveći dio svoje mladosti
14. Da li je i otkada obitelj doselila u Zagreb
15. Dob ispitanika u vrijeme doseljenja u Zagreb
16. Kulturna razina porodice
17. Evidentiranost porodice u službi socijalne zaštite
18. Socijalno-zaštitne intervencije prema roditeljima i djeci do 11 godine ispitanika
19. Materijalna pomoć obitelji
20. Pomoć socijalne zaštite pri zapošljavanju roditelja

Ovi podaci, budući da su relativno konstantni ili se odnose na uvjete u obitelji prije 11.godine ispitanika bit će prikupljeni samo na početku istraživanja. Međutim, i na početku i u svakoj preostaloj vremenskoj točki bit će prikupljeni i ovi podaci o onim uvjetima života koji mogu varirati za vrijeme perioda u kome se vrši istraživanje.

1. S kim ispitanik živi
2. Da li su roditelji živi
3. Da li roditelji žive zajedno
4. Da li su roditelji razvedeni
5. Broj djece
6. Red rođenja ispitanika
7. Da li roditelji žive u inozemstvu
8. Tko se bavi ispitanikom ako su roditelji u inozemstvu

9. Stanarski odnos
10. Komfornost stana
11. Prostor za učenje
12. Mjesečni prihodi
13. Odnosi u obitelji
14. Svađe i fizička razračunavanja u obitelji
15. Da li roditelji prekomjerno konzumiraju alkohol
16. Da li drugi članovi obitelji prekomjerno konzumiraju alkohol
17. Prostitucija u obitelji
18. Skitnja u obitelji
19. Nerad u obitelji
20. Osuđivanost oca
21. Osuđivanost majke
22. Osuđivanost drugih članova obitelji
23. Aktivnost roditelja na odgoju ispitanika
24. Aktivnost roditelja na obrazovanju ispitanika
25. Da li se roditelji informiraju o djetetu u školi
26. Tko se pretežno bavi odgojem ispitanika
27. Da li roditelji savjetuju dijete
28. Da li roditelji nagrađuju dijete
29. Da li roditelji postavljaju prevelike zahtjeve djetetu
30. Da li je dijete pod čvrstom kontrolom
31. Da li roditelji fizički kažnjavaju dijete
32. Da li roditelji verbalno kažnjavaju dijete

33. Da li roditelji opravdavaju neprihvatljive postupke djeteta
34. Da li roditelji društveno izoliraju dijete
35. Da li roditelji biološki lišavaju čega dijete?
36. Da li roditelji potiču dijete da se bavi sportom
37. Da li roditelji potiču dijete na kulturno umjetničke aktivnosti
38. Da li roditelji potiču dijete na društveno korisne aktivnosti

3.3. Metode za analizu podataka

Sve metode za analizu podataka i testiranje hipoteza mogu se podijeliti na ove grupe:

- metode za analizu kvantitativnih promjena
- metode za analizu kvalitativnih promjena
- metode za analizu relacija između skupova varijabli.

3.3.1. Analiza kvantitativnih promjena

Analiza kvantitativnih promjena koje su se dogodile u periodu između konsekutivnih vremenskih točaka bit će izvedena metodom kanoničke analize kvantitativnih promjena pod modelom razlika. U tu će svrhu biti primjenjen program DIFFG koji su napisali Momirović, Erjavec, Dugić i Knezović.

3.3.2. Analiza kvalitativnih promjena

Analiza strukturalnih, dakle kvalitativnih promjena bit će izvedena metodom kanoničke analize kovarijance. U tu svrhu bit će primjenjen program QDIFF2 koga su napisali Momirović i Dugić. Analiza prom-

jena na pojedinim varijablama bit će izvedena na temelju jednostavnog regresijskog modela. U tu će svrhu biti primjenjen program QDIFF1 koga su napisali Momirović, Dugić i Knezović.

3.3.3. Analiza relacija skupova varijabli

Analiza relacija različitih skupova varijabli u svakoj vremenskoj točki bit će izvedena simultanom primjenom kanoničke korelacijske analize i kanoničke analize kovarijanci. Te će analize biti izvedene programom QCCR koga su napisali Bosnar, Prot i Momirović.

3.3.4. Ostale metode za analizu podataka

Pored osnovnih metoda za analizu promjena i analizu relacija bit će primjenjene i druge metode namjenjene deskripciji i klasifikaciji rezultata. U tu svrhu bit će primjenjena procedura za izračunavanje optimalnog rezultata u psihologijskim testovima, metode za određivanje latentne strukture podataka dobijenih upitnikom o modalitetima ponašanja i uvjetima života u obitelji, metode za procjenu distribucije i parametara u varijablama koje leže na intervalnoj skali, i tabeliranje rezultata u varijablama koje leže na ordinalnoj kategorijalnoj skali.

4. DINAMIKA ISTRAŽIVANJA

Da bi se obuhvatio relevantan period razvoja mjerenje i praćenje ispitanika ne može biti kraće od 4 godine. Zbog toga će cjelokupno istraživanje trajati 5 godina i bit će izvedeno po slijedećoj dinamici:

Godina 1⁰

- izrada studijskog projekta

- izbor uzorka ispitanika
- umnožavanje mjernih instrumenata
- ispitivanje inicijalnog stanja (vremenska točka 1)
- sređivanje i unos rezultata

Godina 2⁰

- analiza relacija u prvoj vremenskoj točki
- ispitivanje u vremenskoj točki 2
- sređivanje i unos rezultata
- analiza kvantitativnih promjena između prve i druge vremenske točke
- analiza kvalitativnih promjena između prve i druge vremenske točke

Godina 3⁰

- analiza relacija u drugoj vremenskoj točki
- ispitivanje u vremenskoj točki 3
- sređivanje i unos rezultata
- analiza kvantitativnih promjena između druge i treće vremenske točke
- analiza kvalitativnih promjena između druge i treće vremenske točke

Godina 4⁰

- analiza relacija u trećoj vremenskoj točki
- ispitivanje u vremenskoj točki 4
- sređivanje i unos rezultata
- analiza kvantitativnih promjena između treće i četvrtne vremenske točke
- analiza kvalitativnih promjena između treće i četvrtne vremenske

točke

- analiza relacija u četvrtoj vremenskoj točki

Godina 5⁰

- ispitivanje u vremenskoj točki 5
- sređivanje i unos rezultata
- analiza kvantitativnih promjena između četvrte i pete vremenske točke
- analiza kvalitativnih promjena između četvrte i pete vremenske točke
- analiza relacija u petoj vremenskoj točki
- izrada završnog elaborata